

De Rosdoek

n° 49

heemkundige studiekring
De Acht Zaligheden

heemkundige studiekring
de acht zaligheden

HEEMKUNDEVERENIGING 'DE HOOGE DORPEN'
VESSEM WINTELRE KNEGSEL

D E R O S D O E K

Aflevering 49

oktober 1988

Verschiijnt 4 x per jaar

Redactieadres: Th. van der Aalst, Ganzestraat 17
5527 CA Hapert, tel. 04977-1671

Administratie: C.H.M. Witmer, Nijverheidslaan 16
5506 EE Veldhoven.

REDACTIETEAM:

Th. van der Aalst, Ganzestraat 17, Hapert.
H. Backbier, Heike 6, Vessem.
J. v.d. Biggelaar, Kerkstraat 13, Wintelre.
J. v. Hout, Oude Provincialeweg 15, Hapert.
H. Huibers, Weverstraat 10, Steensel.
A. Kockx, de Pottenbakker 44, Veldhoven.

VAN DE BESTUURSTAFEL.....

In het vorige nummer van onze Rosdoek -no 48- hebt u het programma van de Stichting Brabants Heem aangetroffen voor het 2e halfjaar van 1988 en van zelfs nog enkele maanden uit het eerste halfjaar van 1989.

Het is mede op verzoek van het stichtingsbestuur dat deze programma's voortaan in de kringperiodieken worden opgenomen.

Veel van deze activiteiten namelijk zijn voor iedereen toegankelijk en het is waarschijnlijk zo dat niet iedereen er op een andere wijze tijdig kennis van kan nemen.

Graag wil ik deze rubriek dan ook in uw aandacht aanbevelen. Indien u voor een of ander programmaonderdeel belangstelling hebt en u wilt er iets meer van weten, dan kunt u altijd contact opnemen met het kringbestuur, dat meestal - en dit via de Koerier -, het mededelingenblad van de Stichting, b.v. terzake van tijdstippen en kosten, nadere informatie geeft.

Zoals u waarschijnlijk via de pers hebt vernomen bestaan er in Bladel plannen om te komen tot een eigen Kring of Werkgroep.

Binnen ons bestuur is hierover uiteraard gesproken.

Daar er vanuit Bladel, vooraf geen contact met onze Kring is geweest, valt hier verder niet heel veel over te zeggen.

Door middel van de krantenartikelen vernamen wij dat er overleg is geweest met de Werkgroep Reusel en met de Kring 'De Hooge Dorpen'.

Uitgangspunt van ons bestuur blijft dat het bedrijven van heemkunde een goede zaak is en dat de organisatievorm daaraan kan worden aangepast.

Evenals in het verleden zal onze Kring dan ook met een eventueel nieuwe Kring of Werkgroep graag en op loyale wijze samenwerken.

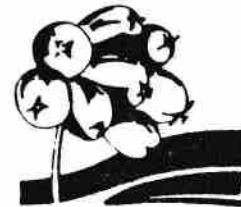
Van verdere ontwikkelingen houden wij u op de hoogte.

Bij gelegenheid van het onlangs gehouden 40e Werkkamp van de Stichting in het kringgebied van Budel-Cranendonck, is vanwege de werkkamp-commissie een herdenkingsboekje uitgegeven. Hierin is een overzicht opgenomen van al de veertig werkkampen welke van 1948 tot dit jaar 1988, werden georganiseerd en gehouden. Het boekje is uitgevoerd met een aantal foto's omtrent dit jaarlijks heemgebeuren en met informatie terzake van de "Bram van Brabant", van de Kringen waar en in welk jaar de kampen werden gehouden en nog verdere herinneringen rond deze heemkundige activiteit. De kosten van het boekje -dat zeer zeker interessant is voor hen die een of meer van deze kampen hebben meegemaakt- bedragen slechts f 5,- per stuk. Bij de eerstkomende kringactiviteiten zullen deze boekjes voorhanden zijn.

Zondag 2 oktober j.l. werd bij het monument te Knegsel -de plaats waar eertijds de parochiekerk stond-, een gedenkplaat onthuld ter gedachtenis aan het feit dat op 3 oktober 1688 een aantal dorpen uit ons kringgebied en ook Knegsel, door de Fransen werd verwoest. Voor deze gebeurtenis, die werd georganiseerd door de heemkundevereniging 'De Hooge Dorpen', ontving onze Kring een uitnodiging. In een passende entourage met schitterend nazomerweer vond de onthulling plaats. Van deze gebeurtenis zal in het komende -jubileum- nummer van de Rosdoek een meer uitvoerig verslag verschijnen. Wel wil ik nu al ingaan op de suggestie die de heer E.Cools in zijn interessante toespraak maakte, met betrekking tot de heer J.van Broekhoven. Heer van Bergeyk. Het wil ons voorkomen dat het zeker op de weg van onze Kring ligt om hieraan de nodige aandacht te schenken. In de eerstvolgende bestuursvergadering zal dit aan de orde komen.

Afhankelijk van deze bespreking hoort u ook hier te zijner tijd nog nader van.
Oerle, 3 oktober 1988.

Uw voorzitter,
Th.H. van de Ven.

**heemkundige studiekring
de acht zaligheden**

NIEUWE LEDEN

de heer H. Domen te Veldhoven.
de heer Th. v.d. Nieuwenhuysen te Luyksgestel.

OVER HET KERKGEBOUW VAN LAGE MIERDE

Bijna 800 jaar geleden had Lage Mierde al een eigen kerk. Reeds in 1201 wordt die kerk vermeld in een oude akte, doch veel is er over de vroegste geschiedenis niet bekend.

De Kerk van Lage Mierde werd, evenals die van Hooge Mierde, bediend door Norbertijner monniken, afkomstig uit abdijen in het huidige België.

Het benoemingsrecht voor de Lagemierdse kerk berustte bij de abt van het klooster te Floreffe, gelegen nabij Namen in de Ardennen, terwijl het benoemingsrecht voor de kerk van Hooge Mierde berustte bij de abt van de bekende abdij van Averbode in de Kempen.

Daar de parochies Hooge en Lage Mierde in die vroege periode veelal dezelfde pastoor hadden, werd er een ingewikkelde regeling getroffen, waarbij de parochiepriesters beurtelings benoemd werden door de abten van Floreffe en Averbode, een situatie, die nogal eens aanleiding gaf tot conflicten en die bleef bestaan tot het jaar 1520, toen Hooge Mierde een eigen pastoor kreeg. 1)

De abt van Floreffe koos de priesters voor de beide Mierdes en later voor Lage Mierde meestal niet uit zijn eigen klooster, dat gelegen was in het Frans-sprekende gedeelte der Zuidelijke Nederlanden, maar uit het dochterklooster, de latere abdij van Postel, waarvan de monniken nederlands spraken.

In 1682 werd het benoemingsrecht dan ook overgedragen aan de Abt van Postel.

De huidige kerk en toren van Lage Mierde stammen uit de 15e eeuw. Ook toen al was de parochie toegewijd aan de martelaar St. Stephanus. In de toren hing een grote klok met de naam "Maria" en het jaartal 1519.

Na de tachtigjarige oorlog, toen de rooms-katholieke godsdienst min of meer verboden werd, moest de kerk worden ontruimd en moesten de gelovigen hun heil zoeken in een schuilkerk.

Het grote kerkgebouw stond leeg en werd gebruikt voor andere dan religieuze doeleinden. Zo werd de kerk in de 18e eeuw de verzamelplaats voor de z.g. tienden, het tiende deel van de producten van de landbouw, dat jaarlijks moest worden afgeleverd. In de toren werd dan ook in 1756 een tiendklok gehangen, gegoten bij Petit in Aarle-Rixtel. Daarnaast werd de kerk benut voor het bergen van de dorpsarchieven en op een tekening uit 1788 van Hendrik Verhees ziet men dat een klein raadhuisje aan de kerk is aangebouwd. 2)

Omstreeks 1803 verkregen de katholieken - het tij was na de komst van de Fransen in 1795 gekeerd - hun oude kerkgebouw terug en kort daarna stond het gemeentebestuur dat raadhuisje af aan pastoor Nicolaas Schey, die het gebouwtje als sacristie bij de kerk trok.

Zijn opvolger was de Turnhoutse Johannes Dockx - zijn naam wordt in verschillende akten anders geschreven. Een van de eerste dingen die hij deed was in de jaren 1808-1809 te Helmond 2 altaren en een preekstoel kopen, omdat deze zo nuttige attributen in de protestante periode wellicht verdwenen waren. Uit België haalde pastoor Dockx verder een communiebank.

In 1824 liet hij de kerk grondig opknappen en bij die gelegenheid werd het plafond van het godshuis aanmerkelijk verlaagd, iets, wat een halve eeuw nadien weer werd hersteld.

Pastoor Dockx was de laatste Norbertijn die het pastoraat van Lage Mierde bekleedde; hij werd in 1835 opgevolgd door de wereldheer Martinus van Rijssel en sindsdien zijn de pastoors steeds benoemd door de Vicaris, later de bisschop van 's Hertogenbosch. Tijdens het pastoraat van Martinus van Rijssel werd in 1841 een godslamp alsmede 2 grote kandelaars besteld in het atelier van Jac. de Graauw, terwijl in 1850 een kruisweg werd geschilderd door de Arendonkse kunstenaar L.v.d. Wildenberg.

Pastoor van Rijssel overleed plotseling tijdens een wandeling naar Hooze Mierde op 12 december 1859 en werd opgevolgd door de energieke Jacobus de Wit, die in de vier jaar dat hij in Lage Mierde verbleef, veel aan de kerk liet herstellen en opknappen. Het parochiememoriaal, dat bewaard is gebleven, geeft sindsdien een tamelijk nauwkeurig verslag van alles, wat in de loop der jaren aan de kerk is geschied. 3) Zo liet pastoor de Wit al kort na zijn benoeming de kerk een flinke opknappbeurt geven. "In het voorjaar van 1860 hebben wij begonnen eenen hardsteenen vloer te leggen in onze kerk, namelijk in den middelgang en het Presbyterium" (= priesterkoor). Er kwamen blauwe plavuizen van 80 cent en witte marmeren tegels van f 2,25. Ze moesten uit Maastricht komen en "de vracht en het leggen hebben den prijs merkkelijk verhoogd". Ook de sacristie - het oude raadhuisje - werd vergroot en verbeterd omdat het "ongeriefelijk en daarenboven te vochtig" was, zodat de waardevolle paramenten steeds op de pastorie moesten worden bewaard en deze was nogal ver van de kerk gelegen, n.l. aan de westzijde van het dorp aan de z.g. Vest 2). In datzelfde jaar 1860 werden in het priesterkoor een tweetal nieuwe ramen "bij de twee vroeger bestaande gevoegd". Ze waren "in Gothische stijl vervaardigd" en kwamen van een atelier in Oirschot. Als schenking kreeg de kerk omstreeks die tijd nog een tweetal beelden n.l. van de Onbevleete Ontvangenis en van St. Jozef, "waarvan het eerste beter voldoet, dan wel het tweede". In 1861 werden een tweetal "zware nootenboomen" in de pastorietauin omgehakt en verzaagd tot hout voor zitbanken. Ook de ingang van de kerk kreeg een nieuw aanzien. "In september is de ingang onder den toren verbeterd".

In de muren werden bergplaatsen gemetseld voor "een en ander gerief" terwijl de daar liggende gebakken plavuizen werden vervangen door hardstenen. Deze kwamen uit de gang van de pastorie en verhuisden naar de ingang van de kerk omdat ze "door den boer niet zoo spoedig in stukken gelooopen worden". Men kwam toen nog op klompen naar de kerk. Het volgende jaar kwamen de nieuwe banken doch uit de rest van het verhaal zal blijken, dat het er maar enkelen geweest zijn. Er was aan de nieuwe kerkmeubelen "bestendig met twee personen aan gewerkt", ze werden gevernisd "en het binnenste gedeelte gevervd". De parochianen bleken enthousiast: "Iedereen roept erover, dat ze de kerk zoo zeer opluisteren". De kerkdeur werd eveneens opgeknapt en "met pilasterlijstwerk" voorzien. In het najaar van 1862 werd in de kerk een z.g. Missie gepreekt, doch voor enkele gelovigen bleek dit meer een profane bijeenkomst, want pastoor de Wit besloot om na de missie de zitbanken "vooraan in de kerk te brengen" en wel "om de gewone praathoecken op te ruimen". Eveneens opgeruimd werd "het kolossale wijwatersvat van hardsteen, dat weinig fraais bevatte". Deze doopvont, elders "een oude en merkwaardige doopvont" genoemd 1), vond later een plaats in de kerk van St. Oedenrode. Ook voor in de kerk bleken de banken niet ideaal, want kort na de verplaatsing stelde men een "Suisse of kerkwachter" aan en wel "opdat er voortaan geene gesprekken of oneerbiedigheden vooraan in de kerk plaats hebben en de kerkmeubelen zoo min mogelijk beschadigd worden". Een van de laatste aktiviteiten van pastoor de Wit, voor hij in 1863 als pastoor naar Haaren vertrok, was het laten bouwen van een biechtstoel. Deze was uit verschillende onderdelen samengesteld: Zo kwam de "binnenkas" uit verspreide stukken, gevonden te Lage Mierde,

terwijl het voorstuk was gehaald op de vliering van de pastorie te Nieuwkuyk. De schermen kwamen uit oude biechtstoelen en het rugstuk was gekocht bij een boer. Dit had oorspronkelijk gediend als bed voor pastoor van Rijssel en was na diens plotselinge dood in 1859 verkocht. De zijstukken en de bodem van de nieuwe biechtstoel waren gezaagd uit bomen, die men in Hulsel had gekocht en de planken tenslotte die de biechtstoel van boven moesten dekken, kwamen van de omgezaagde bomen uit de pastorietain.

"De meeste onkosten hebben bestaan in arbeidsloon. Men moet zoo al doen gelijk men kan", zo schreef de pastoor in het memoriaal.

3) Behalve deze - ongetwijfeld merkwaardige-biechtstoel werd de kerk ook nog verrijkt met een nieuwe communiebank.

Tijdens het bijna 10-jarige pastoraat van Wilibrordus Brox (1863-1873) werd de kerk in 1869 grondig gerestaureerd. Het memoriaal, dat we voor deze verbouwing, maar beter letterlijk kunnen volgen, spreekt van een "geheele verandering der kerk".

"Het kerkgebouw is oorspronkelijk met bovenlicht gebouwd; eventwel is bij de herstelling gebleken, dat de bovenramen naar het noorden nooit zijn open geweest. Het plafond was spits en zelfs een voet hoger als nu, doch van planken en blaauw geverwd; er lagen vier zware balken door, aan het gezicht blood, schoon bewerkt en roode, blauwe en witte biesen afgezet. Deze balken zijn er bij deze gelegenheid uitgenomen. In het jaar 1824 onder den pastoor Dokxs is er onder het bovenlicht en de balken een nieuw rond gepleisterd (plafond) ingelegd, als ook in de zijbeuken, doch deze waren slechts half rond, terwijl zij boven de pilaren vast liepen. Ook is er toen een nieuw plafond in het presbyterium geplaatst, onder het eerste.

De muren van het priesterkoor waren oorspron-

kelijk bijna 4 ellen lager als die der kerk van het bovenlicht. Bij de restauratie zijn die tot de hoogte der kerk of onder een dak gebracht. Alleen hebben wij het zware hout kunnen gebruiken, al het andere is toen vernieuwd, als ook het geheele dak der zijbeuken. Een geheel nieuw plafond is er in geplaatst, als ook in dezelfde order in de zijbeuken.

De pilaren, welke van zeer dikke ronde omvang waren, zijn om hunne dikte voor het oog te breken uitgetakt".

Deze restauratie werd vervolmaakt met drie geschilderde ramen en een tweetal grisailleramen (= grijs of bruin getinte ramen zonder voorstelling). Ze waren vervaardigd door de glazenier Oilman "te Lieniet bij Keulen". Hoewel enkele parochianen bijdroegen aan de kosten der ramen, kostte de totale restauratie f 4.100,00.

Enige jaren na deze restauratie - in 1872- werd het interieur van de kerk geschilderd, zulks volgens een ontwerp, dat W. Eycken uit Geldrop "pro Deo" had gemaakt. Het schilderwerk zelf werd uitgevoerd door de heer Meyers uit Oirschot en het werk in het priesterkoor werd wat "kostelijker uitgevoerd".

Ook onder pastoor Andreas Pauwels (1874-1880) gebeurde het een en ander aan de kerk. Door ruime bijdragen van enkele parochianen konden in 1877 een drietal nieuwe altaren in het godshuis worden geplaatst. Ze waren afkomstig van de Bossche firma J. Goossens en Zn.

De "prachtige preekstoel" die in 1879 door dezelfde firma werd geleverd, werd eveneens betaald uit een schenking door een der Lage Mierdse gelovigen.

Buiten de kerk werd het kerkhof aangepast aan de nieuwe regels, gesteld in de begraafwet die in 1869 van kracht was geworden. Tenslotte hadden in 1878 ook nog de zijgangen een hardstenen vloer gekregen.

In 1880 werd pastoor Pauwels opgevolgd door Henricus Rovers (1880-1902). Toen deze naar

zijn nieuwe standplaats trok, zo noteerde de nieuwe pastoor in het "Memoriaal": "stelde ik mij weinig goeds voor, wjl ik met niets bekend was. Nauwelijks was ik eenige dagen in mijne nieuwe parochie of ik gevoelde mij zeer tevreden".

Een jaar na zijn komst liet pastoor Rovers een nieuwe biechtstoel aanschaffen, terwijl aan het dak van de kerk nieuwe zinken goten werden gemaakt door A. van Sas uit Bladel. De kosten bedroegen 300 gulden en de maker beloofde om alle reparaties "die hieraan gedurende zijn leven mogten geschieden, kosteloos te herstellen".

Van verdere veranderingen en vernieuwingen tijdens het lange pastoraat van Henricus Vogels wordt niets gevonden.

Wel werden verschillende paramenten en gewijde vaten aangekocht en ontvangen, soms met steun van parochianen.

Pastoor Johannes Timmer (1902-1924) bemoeide zich weer intensief met het kerkgebouw. Reeds in het eerste jaar van zijn pastoraat wordt een harmonium "met twee clavieren" aangeschaft. Het werd geleverd door J. Reniers te Tilburg en een der parochianen nam de kosten op zich. Door het kerkbestuur werd in 1904 de bouw van een nieuwe pastorie en sacristie bekostigd, terwijl een tweetal jaren later de beide grisailramen in de kerk werden vevangen door ramen uit het atelier van Pierre Schmidt te 's Hertogenbosch. Van de Stratumse beeldhouwer J. Custers was het grote missiekruis, dat in 1907 bij het zilveren priesterfeest van pastoor Timmer werd aangeboden. Uit dat jaar ook stammen de beelden van St. Lucia en St. Antonius van Padua, alsmede het ijzerenhek om de kerk.

In het jaar daarop werd het priesterkoor opnieuw beschilderd en in 1909 "is men begonnen met de restauratie van den toren en is op het muurwerk een spit(s) gezet, 18.40 meter hoog behalve het kruis". Het geheel was ontworpen door de Rotterdamse architect Jac. van Gijs.

het timmerwerk geschiedde door de parochiaan Piet Goutsmits, terwijl het kruis werd vevwaardigd door de gebroeders Schots, eveneens uit Lage Mierde. Frans van Woerkom uit Tilburg leverde en legde de leien. De stompe toren van eeuwen her, had eindelijk een waardige spits gekregen. In 1910 kreeg de opgeknapte toren een nieuw uurwerk, afkomstig van de firma Kerkhofs en Zn. te Aarle Rixtel. Dit uurwerk was "achtdaagsch" en moest dus een maal per week worden opgewonden en kostte 735 gulden. Waar pastoor Timmer zo uitdrukkelijk vermeldt dat de nieuwe klok zowel een uur- en minutenwijzer heeft, mag men gevoeglijk veronderstellen dat de oude kerkklok - niet ongebruikelijk vroeger - alleen een uurwijzer moet hebben gehad.

Nog rigoureuzer dan in 1909 ging men 3 jaar later te werk, toen de kerk te klein geworden bleek. Ook voor de vergroting van de kerk kwamen de plannen van architect van Gils, die de gehele operatie raamde op ongeveer 20.000 gulden. Uitvoerder werd Jacobus Goutsmits, die naast zijn aannemersbedrijf ook nog het ambt van gemeenteontvanger vervulde. Deze volbracht het werk voor f 15.000,00.

De kerk kreeg een dwarsbeuk en een nieuw priesterkoor met hardstenen treden. Enkele ramen werden vernieuwd. Wellicht had men te veel stenen besteld, want van het overschot werd in 1913 nog een bijbouwtje aan de kerk opgetrokken.

Hoewel men het nieuwe dwarsschip natuurlijk waardige ramen wilde geven, moest men wachten tot na de eerste wereldoorlog, voor dit werd gerealiseerd, en wel tot 1921. In dat jaar plaatste men een "Christus Koningraam" en een "Maria, koningin van de Vrede-raam", beide van de hand van de Brabantse glazenier Albert Verschuren.

In de periode van pastoor Johannes Pulskens (1924-1940) had men vooral aandacht voor het interieur van de kerk. In 1926 kwamen er nieuwe banken en in 1928 schonken de parochianen bij

het zilveren priesterfeest van hun pastoor een marmeren communiebank.

Omstreeks die tijd werd de kerk opnieuw opgeschilderd door de gebroeders Frans en Alphons Verhoeven uit Hulsel. Ze namen tevens kapot stucadoorwerk en het herstel van enige ramen voor hun rekening. In 1933 werd de kerk versierd met een nieuwe kruisweg, geschilderd door F. Knirsch uit Boxtel. Iedere statie kostte f 80,00, terwijl men voor de lijsten ook nog 45 gulden per stuk moest betalen.

Doch ook extern werd de kerk opgeknapt. In 1935 werden het dak en de goten van het oude gedeelte der kerk grondig nagezien en opgeknapt en wel voor de som van f 1.988,73.

Een jaar later was de oude toren weer aan de beurt.

De Firma P. van Wijk-Brangers te Mierlo voerde het werk uit naar plannen van de architecten van Buytenen en Vervest. De toren werd bekroond met een nieuw kruis en haan, doch deze hebben het slechts enkel jaren uitgehouden. Bij een storm in november 1940 kwamen beiden naar beneden.

Ondertussen had Lage Mierde weer een nieuwe pastoor gekregen in de persoon van Gijsbertus van Elk (1940 - 1964). Deze leidde de parochie door de moeilijke oorlogsjaren. Van oorlogshandelingen heeft de kerk hoegenaamd niets geleden, maar door een bezettingsmaatregel verdwenen in januari 1943 de drie grote klokken, waaronder die van 1519, uit de toren naar Duitsland. Slechts een enkele klok kwam na de oorlog terug en deze was dusdanig gebarsten en gescheurd, dat men de klok moest verkopen. In 1949 werden door de firma gebr. van Bergen uit Heiligerlee 3 nieuwe klokken geleverd met de namen Maria, Jozef en Stephanus. Een gedeelte werd bekostigd door de opbrengst van de oude verkochte klok, een ander gedeelte door een bijdrage van het Rijk aan oorlogsschade en de rest door de parochianen. Een bedrag van f 6.400,00 werd eveneens opge-

bracht door de parochianen bij het gouden priesterfeest van pastoor van Elk. Dit werd de aanzet voor een centrale verwarming die in 1963 in de kerk werd aangelegd. Uit dit verhaal moge wel blijken, dat de inwoners van Lage Mierde in de loop der tijden veel over hebben gehad voor hun kerk.

Bij de nu voltooide restauratie is van deze goede traditie weer op grootse wijze blijk gegeven.

P.J.M. Wuisman,
Streekarchivaris.

Noten:

1. Schutjes, gesch. v.h. Bisdom 's-Hertogenbosch, deel IV, p. 670 e.v.
2. Van 't gemeentehuis..... van Hooge en Lage Mierde, 1984
3. Memoriale parochie-archief parochie St.Ste-phanus.

NASCHRIFT

Bovenstaand artikel van de heer P.J.M. Wuisman was aanleiding tot een nader onderzoek aan het kerkgebouw van Lage Mierde zelf.

In het volgende nummer van de Rosdoek willen wij de historische gegevens die de heer Wuisman aan het licht heeft gebracht vergelijken met de resultaten van dat bouwkundig onderzoek. De geschiedenis laat immers haar sporen na aan het gebouw en met name in Lage Mierde bevestigen die heel duidelijk wat in het voorgaande artikel is beschreven.

In de serie "De Gotische Dorpskerken en torens van de Kempische Zandgronden" zullen wij daarom in het volgende nummer nogmaals aandacht besteden aan kerk en toren van Lage Mierde.

Herman Strijbos.

WESTERHOVENSE SPROKKELINGEN (20)

In het gemeente-archief van Westerhoven (1811-1938) vond ik onder nummer 599 een "naamlijst" uit 1834 van zodanige personen welke tenminste vijf en twintig Guldens in de Directe Belastingen het Patent regt daaronder niet begrepen betalen'.

<u>Namen</u>	<u>Voornamen</u>	<u>Betaalde Belasting</u>
Adriaans	Adriaan	f 30,175
Bots	Gerardus	f 25,83
Bots	De Wed. Govert	f 28,12
Kuijlaars	De Wed. Arnoldus	f 28,18
Mierlo van	Antonie	f 26,45
Neutkens	Hendrik	f 30,455
Quinten	Ambrosius	f 43,755
Schellens	Jan	f 31,235
Schrijvers	Albert	f 36,78
Verbeek	Jan	f 25,99
Verhagen	Francis	f 56,645
Verhagen	Jan	f 32,715
Verhoeven	Peter	f 26,455
Vossen	Joseph	f 29,02
Sprengers	Peter	f 33,205

Aldus opgemaakt door mij ontvanger der Directe Belastingen en Accijnsen te Westerhoven volgens de kohieren van den dienst 1834.

Om nu een indruk te krijgen omtrent de (relatieve) hoogte van deze betalingen dient opgemerkt te worden dat in het begin van de 19e eeuw in Westerhoven een arbeider 35 a 40 cent en een ambachtsman 60 a 70 cent per dag verdienden (1).

Op basis van de gemiddelde rogge - en aardappelprijzen 1831 t/m 1835 (2) en een gemiddeld jaarverbruik van deze artikelen van 87 kg rogge en 146 kg aardappelen per persoon valt op te maken (3) dat per jaar zo'n 11 gulden per persoon en zo'n 40 a 50 gulden per gezin nodig zou zijn om in deze eerste levensbehoeften te

kunnen voorzien.

- (1) Graaf. Servaas van de: Historische-statistische beschrijving van Brabant, 1807.
- (2) GA Eindhoven inventarisnummers 2073 e.v..
- (3) v. Gils/Rombach; De economische geschiedenis van een landbouwdorp in de 19e en begin 20e eeuw (Tongelre), Utrecht 1980.

H. van Mierlo.

VOLKSUNIVERSITEIT EERSEL

Lezen van oud schrift.

Deze cursus is belangrijk voor iedereen die archiefonderzoek wil doen. Aan de hand van stukken uit de regio leert men het oude schrift lezen vanaf de middeleeuwen tot het einde van de 18e eeuw. Daarnaast wordt aandacht geschonken aan de regionale geschiedenis en aan de methode van het archiefonderzoek.

KURSUSDUUR: 10 avonden van 2 uur.

BEDRAG: f 70,-.

AANVANGSDATUM: 7 november.

BOEKWERKEN BRABANTSE GESCHIEDENIS.

1. **Verhalen uit de Baronie**
geschreven door mensen uit Breda en verre omgeving (f 17,85);
2. **Verhalen uit de Meierij**
geschreven door mensen uit Den Bosch en verre omgeving (f 17,85);
3. **Culinaire groeten uit Brabant**
20 recepten van traditionele streekgerechten, op ansichtkaarten en in een boekje (f 11,70).

U kunt deze boeken inzien en bestellen bij onze secretaris de heer C. Witmer voor 1 november.

De gerestaureerde windmolen in Arendonk

Ook onze heemkundige Studiekring gaf gehoor aan de uitnodiging van zijn broederkring in Arendonk tot het bijwonen van de officiële ingebruikneming van de gerestaureerde Toremansmolen aldaar op zondag 21 augustus j.l. Omdat velen uit onze kring wel eens door Arendonk komen en de molen zeker een bezoek waard is, geven we nog enige gegevens over deze molen.

Hij staat, als u vanaf Reusel-grens komt, bijna in het centrum schuin tegenover de links gelegen Karel I-sigarenfabriek.

Hij is sinds 1980 eigendom van de gemeente Arendonk en is dus nu in beheer van de Arendonkse Heemkundige Kring "Als Ice Can".

Hij is een combinatie van een graanmolen op de vloer van een berg en een oliemolen onder deze vloer. De veelal in bergmolens aanwezige ruimte voor het lossen en laden onder de molenvloer ontbreekt hier.

De houten achtkantige molen is bijna enig in zijn soort en is gebouwd in 1809, gedeeltelijk met materiaal van een andere oude Arendonkse molen; de installatie van de oliemolen kwam in 1859 uit een Arendonkse boerderij.

De molen zal vele weekeinden geopend en in werking zijn. Wie bij zijn bezoek "gesloten" wil voorkomen, informere vooraf bij de Dienst Toerisme in Arendonk. Wie meer over de vroegere molens in Arendonk wil lezen: Drukkerij "De Kempen" in Hapert beschikt over uitvoerige documentatie hierover, verstrekt door Kring "Als Ice Can" en gepubliceerd in de belgische editie van "De Kempnaer" van 2, 9 en 16 augustus 1988.

Th. van der Aalst.

VAN DE BOEKENPLANK

Oranje en de scheuring der Nederlanden / door J.A. Betley, Bosch & Keuning 1988. ca. 240 p. Prijs f 34,50. ISBN 90-246-4646-4
Betreft: Briefwisseling tussen Willem I en Willem II over de Belgische kwestie.

In de ban van Bourgondie / door W. Blockmans en W. Prevenier. De Haan 1988. ca. 208 p. Prijs f 19,90. ISBN 90-269-4404-7
(De Haan geschiedenis en cultuur).

De markten / door E. Demoen, G. Deseyn, J. van de Wiele e.a.. Kritak, 1988. 280 p. Prijs ca. f 35,-. ISBN 90-6303-204-8

Alden Biesen: acht eeuwen Europese geschiedenis in het land van Rijn en Maas / door J. Fleerackers e.a. Lannoo 1988, ISBN 90-209-1568-1. 144 pag.

Voeten in de aarde: vanwaar Nederland waarheen / door Mario de Boo en Robert Coops; eindred. Rob Demaree. Zutphen Terra 1988. 152 p. Prijs f 39,90 ISBN 90-338-9
Uitg. bij gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Heidemij.

Geschiedenis der kruistochten / door Rik van Steenberghe. Sassenheim: Rebo productions 1987 203 p. Prijs f 14,90 ISBN 90-366-0253-X
Eerder uitgeg. Rotterdam: Ridderhof, 1979.

Landschap van kerken: 10 eeuwen bouwen in Vlaanderen / door Geert Bekaert; eindred. Annie Vandenhouten. Antwerpen: Standaard, 1987 287 p. Prijs f 111,50 ISBN 90-02-16038-0

Archeologie in Nederland: de rijkdom van het bodemarchief / samengest. onder red. van W.A.

van Es e.a.: publ. van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek. Amsterdam: Meulenhoff Informatief, 1988.
224 p. Prijs f 79,50. ISBN 90-290-9917-8

Edda: goeden en heldenliederen uit de Germaanse oudheid? vert. en van een inl. voorzien door Jan de Vries. 8e dr. herz. door Aleid Boon-de Vries en J.A. Huisman.
Deventer: Ankh-Hermes, 1988.
296+24 p. Prijs f 49,50 ISBN 90-202-4878-2

De wereld volgens Abel Eppens: een Ommelander boer uit de zestiende eeuw/ door W. Bergsma.
Groningen: Wolters-Noordhoff, 1988.
223 p. Prijs f 46,- ISBN 90-6243-077-5

Lannoo's wegenatlas België, Groothertogdom Luxemburg: schaal 1:100.000, 1cm = 1 km, 23 stadsplannen. Tielt: Lannoo, 1988.
149 p. Prijs f 28,50 ISBN 90-209-1511-8

Afscheid nemen van onze doden: rouwen en rouwgebruiken in Nederland door Johanna Fortuin, Jan van Kilsdonk e.a. Kampen: Kok, 1988.
157 p. Prijs f 24,50 ISBN 90-242-4950-3

Het woord van eer: literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400. door F.P. van Oostrom. 2e druk. Amsterdam: Meulenhoff 1988
373 p. Prijs f 49,50 ISBN 90-290-3720-2
(1e druk: 1987).

Voor 'Brabants Vryheyd' patriotten in Staats-Brabant onder red. van Gerard Rooyackers, Annemiek van der Veen en Harry de Wit.
's Hertogenbosch: Stichting Brabants Regionale Geschiedbeoefening, 1988.
142 p. Prijs f 24,50 ISBN 90-72526-02-3
Uitged. n.a.v. studiedag op 23 mei 1987.

Woeringen 1288: keerpunt in de geschiedenis van de Nederlanden en de Landen van de Nederrijn: Handbuch zur Wanderausstellung 1988/1989 red. Rita Wagner en Michael Euler Schmidt.
's Hertogenbosch: Noordbrabants Museum, 1988
ca. 300 p. Nederlandse en Duitstalige uitgave bij o.m. in het Noordbrabants Museum gehouden tentoonstelling over de slag bij Woeringen.

Utrecht, een hemel op aarde: catalogus bij tentoonstelling gehouden in Rijksmuseum Het Catharijneconvent te Utrecht in 1988/ door Marieke van Vlierden. Zutphen: Walburgp. 1988.
Prijs f 25,- ISBN 90-6011-572-4

De lijsten van kiezers ter benoeming van afgevaardigden voor de Tweede Kamer der Staten Generaal, de Prov. Staten en de Gemeenteraad, 1851-1886, door B.M.A. de Vries. De Staat van Fabrieken en Trafieken van 1 aug 1816, door M. Duijgenhuisen en P.M.M. Klep. De Staat van Fabrieken en Werkwinkels van 31 dec 1819, door M. Duijgenhuisen. De hinderwetsbescheiden 1811-1952 door F.F.J.M. Geraedts. 's Gravenhage: Stichting Archief Publicaties; Hilversum: Verloren [distr.], 1988. 79 p. ill. 30 cm - (Broncommentaren; 6-9) met lit. opg.
ISBN 90-71251-09-8: f 17,50 (W) CIP. NUGI 641.

H. Huijbers.

Dat het dorp
wel enige welvaart kende blijkt uit de tekst van een archiefstuk van 13 december 1688: 'Knechsel door de afbranding door de fransen totaliter geruineert, soodanigh dat alde beste ende meeste ingesetenen sijn verschoven op ander dorpen, d'een hier bij sijn vrienden, d'ander daar bij goede herten sijn ingenoomen. D'een in Hollant ende ander landen sijn gaen bedelen, d'ander buytens ende binnenlants gaen arbeyden sulx dat het dorp Knechsel is berooft van haer meeste en beste inwoonders ende van al haer vee, brouwerijen en mouterijen. De paerden sijn alle weggenomen. De molder van Oerle is 2/3 van sijn gemael guijt daerdoor'.

KNEGSEL HERDENKT DAT HET OP 3 OKTOBER 1688 DOOR DE FRANSEN WERD VERWOEST.

In 1988 is het 300 jaar geleden dat Knegsel door de Fransen werd verwoest. Het welvarende dorp van nu zag er einde 1688 troosteloos uit, nadat de Fransen onder koning Lodewijk de Veertiende hier hadden huisgehouden (zie tekst hiernaast). Hetzelfde lot trof Steensel, Hapert, Bladel, Reusel, Westerhoven en Riethoven.

Wat was er in die jaren aan de hand?

Na de 80-jarige oorlog tegen Spanje was Noord-Brabant generaliteitsland van de Republiek der 7 Provinciën geworden. De Overwegend katholieke bevolking werd uitgesloten van overheidsfuncties, de godsdienst uitoefening werd verboden en de kerken werden door de Protestanten gebruikt of gesloten.

De Fransen onder Lodewijk de Veertiende beschouwden zich als aanvoeders van de katholieke landen. Ze zagen hun kans schoon om door invallen in de grenslanden hun gebied te vergroten of om de bevolking buitensporig hoge belastingen op te leggen.

Juist voor het uitbreken van de Negenjarige Oorlog (1689-1698) werden de dorpen gebrandschat en verwoest. Hoewel uit de tekst uit de Schepenbank van Oerle blijkt, dat er sprake is van brouwerijen, mouterijen en 2/3 van het gemael van de Oerse molen, mag men toch veronderstellen, dat de boerenbevolking uit Knegsel op hun schrale grond hard moest werken om de kost te verdienen. Veel belastinggeld kon er eenvoudig niet zijn. Zowel de Republiek als de Fransen eisten hun aandeel.

Na de verwoesting is de bevolking tijdelijk naar elders gevlucht, waarna een periode van opbouw begon, waar we overigens weinig over weten.

De kern van het dorp lijkt rond het oude kerkhof gelegen te hebben. De wegenstructuur (Dijk-

akkerweg, Hoekse Akker, Pastoor Eijkenweg en Varkensbaan) suggereert de aanwezigheid van een dorpskern. De huidige gildeakker levert nog af en toe het bewijs van oude bebouwing (puin, leisteen, aardewerken pijpen of scherven van huisgerief, duiten, etc.)

J.v.d. Biggelaar.

HET AGRARISCHE AKKERDORP DE PLAATSE IN DE KEMPEN.

Een van de kenmerken van de Plaatse is de ligging in een ondiepe inzinking in het terrein. Hier kon een drinkwaterpoel worden aangelegd. De bekende Plaatsse van Loon te Waalre heet als nederzetting Loon. Het veeplein de plaatse is er een belangrijk element van. Loon betekent de bossen. Nu heb ik het altijd merkwaardig gevonden, dat zo'n typische nederzetting met zo een opvallende ligging en vormgeving gewoon loon heet. Ik vroeg me dan ook af of loon soms ook nog iets anders kan aanduiden dan de bossen.

Nu vond ik in het Etymologisch Woordenboek van de Vries achter het Limburgse plaatsje Leunen (omtrent Venray) het volgende: "kan samenhangen met het dialect lone = dal, holte. Welnu deze opvatting van loon, lone past zeer wel bij een Plaatse nederzetting. Zo omstreeks 1100 dringt de macht van Horne op in Oost-Brabant en in het begin van de 14de eeuw blijkt dit ook in Eindhoven het geval te zijn. Limburgse invloed van over de Peel kan dus vanaf 1100 in Waalre doordringen. Ook het limburgse lone = dal, holte kan dan meegekomen zijn.

De Plaatse van Loon te Waalre zou dan niet uit de Frankische tijd stammen, maar veel later eigenlijk pas na 1100. Dan ontstaan ook tal van nederzettingen in Zuidlimburg op de plateaus bij een drinkpoel.

Waarom zou het kerkpad tussen de hoeve Hulst-Loon en de kerk te Waalre eigenlijk niet de Plaatse mogen kruisen? Er kan toch eerst een kerkpad zijn. Pas veel later wordt dan het driehoekige plein gemaakt om de inzinking heen. Het kerkpad blijft waar het was en kan nu ook gebruikt worden door de bewoners van het plein om naar de overburen te komen.

Bovendien weten we dat er in N.Brabant heel wat moerassen en veencomplexen hebben gelegen. Zie wat dit betreft b.v. de Atlas van Nederland. In Borkel kennen we een Kuilakker zo ook in Hooge Mierde en Knegsel en een Puttenakker te Hoogeloon. Men begon op het veendek. Door de ontwatering klonk dit veen in en oxydeerde waardoor het tenslotte verdween. Bij het verdwijnen van het veendek kwam uiteraard het oorspronkelijke zanddek tevoorschijn en dat was uiteraard rijk aan microrelief. Namen als kuil- en putakkers wijzen mijns inziens op het verdwenen veendek. Bekijkt men nu kleine restbosjes dan zien we steeds juist daar veel microrelief hetgeen duidelijk maakt, dat men nu juist niet de reliefrijke gronden eerst in cultuur ging brengen. Gaat dus een akker Kuilakker heten dan zijn dat kuilen en oneffenheden die tevoorschijn kwamen bij het verdwijnen van het veen. Namen als Hobbeler-heide wijzen ook op zo'n ontwikkeling evenals de verschillende daalakkers in die zelfde omgeving. Dalen kan samenhangen met inklinkende veen. De Plaatse ontstond steeds bij een flauwe terrein-inzinking. Daar zal dan ook wel veen gelegen hebben. Zonder ontwatering viel een dergelijke inzinking niet eens op. Ook dat lijkt mij een argument om de Plaatse-nederzettingen niet al in de Frankische tijd te doen ontstaan. De langrepelakkers liggen op een dekzandduin. Deze wat hogere terreinen zullen ook onder het veen gelegen hebben maar waren door hun ligging gemakkelijk af te wateren. Waren de lange stroken soms van elkaar

gescheiden door sloten? Na de ontwatering en het verdwijnen van het veen konden ook deze greppels gemakkelijk verdwijnen. Kortom een Frankische ouderdom van de Plaatse in de Kempen lijkt mij aanvechtbaar.

drs. H.J.M. Thiadens.

Naschrift redactie:

Van de door de schrijver geuite vermoedens van invloeden vanuit Limburg, zijn ook in Steensel sporen terug te vinden. Hier had met name in de 14e en 15e eeuw de familie van Kriekenbeeck diverse gronden in haar bezit. Hun stamland is de landstreek Kriekenbeck, nu in Duitsland gelegen, ten oosten van Venlo. Zij doen ook hun invloed gelden in 's Hertogenbosch waar een van hen, ook Jan van Steensel genoemd, omstreeks 1350 de functie van wapenkoning bekleedde.

H. Huibers.

UIT ONZE BUITENLANDSE RUILABONNEMENTEN

Het Oude Land van Aarschot, maart 1988

- het gebeurde te Aarschot anno 1954;
- verkeersdiensten te land in het Aarschotse vanaf de 16e eeuw tot aan de eerste spoorverbinding.

Te Lommele op die Campine, december 1987

- een oude waterput te Lutlommele;
- archeologisch onderzoek rond een oud dorpswoonhuis;
- vondsten: vuursteen uit de tijd van de Neandertalers en stenen bijl uit het einde van de Nieuwe Steentijd;
- de archeologische kollektie van Theo Caris.

Th. van der Aalst.

**STICHTING BRABANTSE REGIONALE
GESCHIEDBEOEFENING**

Minicursus de praktijk van een veldnamen onderzoek.

Op donderdag 27 oktober a.s. start in Helmond een minicursus **De praktijk van een veldnamen onderzoek**. In drie avonden kunt u vaardigheden opdoen om zelfstandig of in groepsverband een veldnamenonderzoek (ook wel toponiemenonderzoek genoemd) uit te voeren. In drie lessen zal o.m. aandacht worden besteed aan de -noodzakelijke- methodische aanpak, de variatie aan historische en tegelijkertijd toponymisch rijke bronnen en de plaats van een dergelijk onderzoek in een breder historisch kader. Naast het gebruikelijke archiefmateriaal worden ook kaartfragmenten onder de loupe genomen om veldnamen te lokaliseren. Enige kennis van het oudschrift is daarom gewenst. In deze cursus staat praktische oefening centraal, want juist daardoor kan de vonk overslaan om zelf echt

historisch onderzoek te gaan doen. En Brabant kan nog veel serieuze onderzoekers gebruiken! De cursus wordt gegeven door H. Beijers, directeur van een basisschool in Schijndel, en sinds de jaren zeventig een zeer enthousiast en veelzijdig historisch onderzoeker. Hij publiceerde in 1986 een handleiding voor veldnamenonderzoek. In 1987 werd hem de historische prijs van de stad Helmond toegekend.

De cursus wordt gehouden op donderdag 27 oktober, 3 en 10 november in het Gemeentearchief van Helmond. Tijdstip 19.30-21.30 uur. Deelnamekosten bedragen f 30,- (inclusief handleiding en koffie).

Aanmelding bij de stichting **Brabantse Regionale Geschiedbeoefening**, postbus 1104, 5200 BD, 's Hertogenbosch. Tel.: 073-146193.

Uit het jaarverslag 1987 van de Heemkundevereniging "De Hooge Dorpen" Vessem Wintelre Knegsel.

In de activiteiten van 1987 was een grote variatie. Begonnen werd met een filmavond met de twee Reuselse films "Goud der Kempen" en "De Gloeiige". In april was er een lezing over "Het belang van heggen in het verleden en heden, vooral met betrekking tot het dieren- en plantenleven".

Excursies werden gehouden naar de Vessemsse molen (gevolgd door een lezing over molens), naar Sint Oedenrode, naar Wouw en Bergen op Zoom en naar het museum "De Vier Quartieren" in Oirschot.

De werkgroepen "Bidprentjes en Devotionalia" en "Foto's" bleven intern actief. De werkgroep "Knegselse wallen" was druk bezig met het verzamelen van literatuur ed. en had meerdere contacten met diverse instanties; ook zij gaat door om te zijner tijd tot een rapportage te kunnen komen. De werkgroep "Straatnaamgeving" verzamelde gegevens over de benaming van de zandwegen en kon de gemeente van advies dienen bij het geven van namen aan straten in nieuwe uitbreidingsplannen.

Het boekenbestand van de vereniging en enkele registers met historische gegevens over de gemeente en de drie kerkdorpen berusten in de eigen kastruimte in Gemeenschapshuis "De Rosdoek" te Wintelre en staan ter beschikking van de leden en andere belangstellenden.

Th. van der Aalst.